



Sociaal protest in Chili in 2019

Wat kunnen de Belgische sociale bewegingen
leren uit deze strijd?

Manuel Cornil



Pinochet / fpealvarez, sous licence CC BY-ND 2.0

Inleiding

In oktober 2019 kende Chili een massale protestgolf, bekend onder de naam “estallido social” (sociale explosie), die het land op zijn grondvesten deed daveren. Dit oproer maakte deel uit van een onderliggende volksopstand die gericht was tegen de sociaaleconomische ongelijkheid en de neoliberale hervormingen die al sedert de dictatuur van Augusto Pinochet (1973-1990) werden ingevoerd. Hoewel de verhoging van de metrotarieven in Santiago het vuur aan de lont stak en de protesten deed ontvlammen, breidden de eisen zich snel uit en ging het protest zelfs zo ver dat er werd opgeroepen tot een volledige herziening van de grondwet van 1980, een erfenis van de dictatuur.

Het doel van deze tekst is te achterhalen wat de oorsprong is van deze beweging, wie de hoofdrolspelers zijn, welke vormen de mobilisatie aannam en wat de politieke gevolgen zijn, in het bijzonder de voorstellen om de grondwet te herschrijven. De tekst sluit af met enkele suggesties voor de Belgische vakbonden en de sociale bewegingen in het huidige politieke klimaat.

2

Achtergrond en geschiedenis van de opstand in Chili

Sociaaleconomische ongelijkheid als gevolg van neoliberal beleid geërfd van de dictatuur

Chili wordt vaak beschouwd als een van de economisch meest stabiele landen in Latijns-Amerika. Achter deze stabiliteit schuilt echter diepgewortelde ongelijkheid. De neoliberale hervormingen die werden opgelegd tijdens de militaire dictatuur van Pinochet (1973-1990) hebben een erfenis achtergelaten van massale privatisering in belangrijke sectoren zoals onderwijs, gezondheidszorg, pensioenen, mijnbouw, water, visserij en hout.

Deze hervormingen hebben de rijkdom geconcentreerd in de handen van een economische elite en de sociale ongelijkheid vergroot. De Gini-coëfficiënt, die de inkomensongelijkheid meet, bewijst dat Chili, dat wordt beschouwd als een economisch 'model' in Latijns-Amerika, een van de meest ongelijke landen ter wereld is, en zadelt het land dus op met een paradox.

Volgens de neoliberale ideologie is sociaal slagen het gevolg van individuele verantwoordelijkheid. De loopbaan van werknemers is slechts het gevolg van eigen keuzes. Kortom, het is "hun schuld" als ze niet rondkomen of lage lonen hebben, enz...

Deze manier van denken is gebaseerd op het meritocratisch principe dat onze oorspronkelijke sociale uitgangpositie weinig of geen invloed heeft op ons succes. Als we “slagen” in het leven, dan is dat omdat “we ervoor gewerkt hebben”. Rechts beleid is veelal gebaseerd op dit principe.

Veel economen hebben echter vastgesteld dat in onze neoliberale samenleving persoonlijke verrijking, voor de hele bevolking gemiddeld, wordt bereikt door erfenis. Ook al hebben de media de neiging om “self-made mannen en vrouwen ” voor te stellen als voorbeeldfiguren van sociaal succes, ze vertegenwoordigen slechts een klein deel van de bevolking dat er in slaagt om rijk te worden met enkel hard werken.



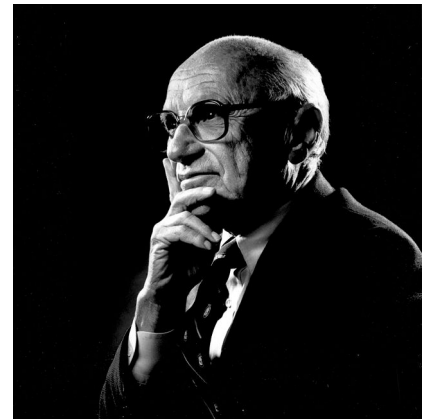
Het ontstaan van de Chileense protestbeweging

De aankondiging in oktober 2019 van de verhoging van de metrotarieven in Santiago met 30 peso (ongeveer 4 eurocent) ontketende een enorme volkswoede. De ogenschijnlijk kleine verhoging werd gezien als een symbool van de onophoudelijke stijging van de kosten van het levensonderhoud, terwijl de lonen stagneerden en de levensomstandigheden verslechterden. Studenten mobiliseerden zich als een van de eersten en lanceerden een beweging om metrokaartjes te ontduiken, die al snel leidde tot landelijk protest en demonstraties, met eisen die verschillende aspecten van het sociale, economische en politieke leven in het land bestreken.

De beweging wilde in de eerste plaats strijden tegen de stijgende kosten van het levensonderhoud, tegen de ongelijkheid, tegen de concentratie van rijkdom in de welgestelde klasse, die slechts 1,4% van de Chileense huishoudens vertegenwoordigt, en het gebrek aan sociale hervormingen. De volkswoede die begon als protest tegen een specifieke maatregel werd al snel een algemeen protest.

Het gewicht van de grondwet van 1980 in de eisen

Als antwoord op de sociale eisen van 2019, werd er een proces in gang gezet om de Chileense grondwet van 1980 te herschrijven. Deze grondwet, die onder Pinochet werd opgesteld onder invloed van de economische theorieën van de “Chicago Boys” van Milton Friedman, had tot doel het neoliberale model te verankeren door de staatsinterventie tot een minimum te beperken. Zo moet de staat, in toepassing van het subsidiariteitsprincipe, de gemeenschap enkel bieden wat privéspelers niet kunnen garanderen. Ondanks democratische hervormingen na het einde van de dictatuur werd de grondwet nooit radicaal gewijzigd en bleef het een bron van ongelijk economisch beleid. De instandhouding van deze grondwet werd door een groot deel van de bevolking gezien als een van de grootste remmen op structurele sociale hervormingen.



Portrait of Milton Friedman /
Creative Commons Zero,
Public Domain Dedication

Een van de punten van kritiek op de grondwet is dat die de fundamentele sociale rechten niet garandeert, zoals universele toegang tot kwaliteitsonderwijs, openbare gezondheidszorg en een eerlijk pensioenstelsel. Het Chileense pensioenstelsel is bijvoorbeeld gebaseerd op private pensioenfondsen die 10% van alle salarissen aan de basis inhouden en die, voor de meerderheid van de werknemers, zeer lage pensioenen uitkeren, vaak ver onder de armoedegrens. Dit systeem was een van de belangrijkste punten van kritiek tijdens de protesten in 2019.

Op de betogingen waren slogans tegen de grondwet alomtegenwoordig. Dit weerspiegelde de wijdverspreide verontwaardiging over de ineffectiviteit van de neoliberale hervormingen voor de verbetering van de leef- en werkomstandigheden van het Chileense volk.

Actoren en mobilisatiestrategieën

De beweging van 2019 werd gekenmerkt door de grote diversiteit aan actoren, maar ook aan protestvormen. Studenten, die gegroepeerd waren in de Confederatie van Chileense Studenten (CONFECH), behoorden tot de eersten die protesteerden, maar de beweging breidde zich al snel uit naar andere groepen, waaronder vakbonden, werknemers en feministische bewegingen.

De Central Unitaria de Trabajadores de Chile (CUT), de belangrijkste vakbond van het land, speelde een cruciale rol bij de oproep tot de algemene stakingen. De deelname van historisch gemarginaliseerde groepen, zoals de inheemse Mapuche-gemeenschappen, betekende ook een keerpunt voor de erkenning van eisen die lang op een koude steen vielen.

De rol die de feministische beweging speelde in de opstand kan niet onderschat worden. Al verschillende jaren stellen Chileense feministische groepen gendergeweld, discriminatie op het werk en in de publieke sfeer, maar ook economische ongelijkheid en specifiek geweld tegen vrouwen aan de kaak.

Sociale media speelden een sleutelrol in de organisatie van de protesten. Platformen zoals Twitter (nu “X”) en Facebook maakten het mogelijk om acties snel te coördineren en tegelijkertijd een zichtbare ruimte te creëren voor populaire eisen. Hashtags zoals #ChileDesperto (Chili is wakker geworden) gingen viral en versterkten de boodschap van de demonstranten.

Er zijn ook creatieve vormen van protest ontstaan, zoals “cacerolazos” (luidruchtige demonstraties waarbij deelnemers op lege steelpannen slaan) en opvallende artistieke performances. Zo was er het feministische lied “Un violador en tu camino” (Een verkrachter op je weg) van het collectief Las Tesis, dat over de hele wereld weerklank heeft gevonden en een krachtig symbool is geworden van het feministisch verzet tegen het patriarchaat en staatsgeweld.





/ Photo par cameramemories, sous licence Creative Commons BY 2.0.

Repressie en reactie van de overheid

Geconfronteerd met de omvang van de demonstraties kwam in eerste instantie een forse reactie. President Sebastián Piñera kondigde de noodtoestand af en zette voor het eerst sinds de dictatuur van 1973 het leger in. Dit besluit lokte onmiddellijk verzet uit, verergerde de crisis en leidde tot een opleving van het geweld, waarbij honderden gewonden en verschillende doden vielen. Internationale mensenrechtenorganisaties zoals Amnesty International en Human Rights Watch hebben de brutaliteit van de ordehandhavers aan de kaak gesteld. Ze documenteerden misbruik en systematische mensenrechtenschendingen, zoals politieagenten die doelbewust op de ogen van demonstranten mikken, een praktijk die ook in Frankrijk en Colombia voorkomt.

Door de aanhoudende protesten en onder internationale druk heeft de Chileense regering haar positie moeten herzien. Op 22 oktober 2019 kondigde president Piñera een pakket sociale maatregelen aan, waaronder een verhoging van de pensioenen en een verlaging van de tarieven voor openbare diensten, terwijl hij een proces van nationaal overleg lanceerde om de grondwet te herschrijven. Al snel bleken deze maatregelen niet te volstaan.

Het grondwettelijk proces: een historische stap

Op 14 november 2019, na weken van onophoudelijke protest, ondertekende het parlement een “Akkoord voor vrede en de nieuwe grondwet” dat voorzag in een referendum om te beslissen of de grondwet al dan niet zou worden herschreven. Dit referendum werd gehouden in oktober 2020, en kende een massale opkomst. Bijna 80% van de kiezers sprak zich uit voor het opstellen van een nieuwe grondwet door een democratisch verkozen parlement. Dit werd gezien als een grote overwinning voor de sociale bewegingen en een keerpunt in de recente geschiedenis van Chili. Helaas werd aan het einde van het proces geen enkele eis van de voorstanders van de opstand ingewilligd (hervorming van de pensioenen, de gezondheidszorg en het onderwijs, herziening van de gemilitariseerde politiemacht, herverdeling van de rijkdom, enz.). Meer nog, in feite hielp dit akkoord om de minst militante delen van de massabeweging te demobiliseren, een beweging die vervolgens de genadeslag kreeg met de komst van Covid op 18 maart 2020.

De grondwetgevende vergadering, die in mei 2021 werd verkozen, viel op door haar diversiteit, met een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen en zetels voor inheemse volken. Dit proces werd geprezen als een unieke kans om een meer inclusieve democratie op te bouwen. Thema's die werden besproken waren onder andere de rechten van inheemse volken, gendergelijkheid en milieubescherming.



Verwerping van de ontwerpgrondwet in 2022 en 2023

Ondanks het aanvankelijke enthousiasme werd het ontwerp van de nieuwe grondwet in het referendum van september 2022 verworpen met 62% tegenstemmen. Deze afwijzing werd toegeschreven aan een aantal redenen, waaronder een te gepolariseerd debat, een campagne van desinformatie en voorstellen die door sommige delen van de bevolking als te radicaal werden beschouwd, zoals de uitgebreide erkenning van de rechten van inheemse volkeren. Dit resultaat leidde tot kritische beschouwingen over de noodzaak van betere communicatie en een grotere sensibilisering van het publiek over de inhoud van de voorstellen.

Na de verwerping van dit eerste progressieve voorstel, gesteund door de linkse president Gabriel Boric, werd een nieuwe tekst ter stemming voorgelegd, conservatiever dan de huidige grondwet en opgesteld door erfgenamen van het neoliberale gedachtegoed. Ook dit voorstel werd verworpen met een meerderheid van 55% in een referendum op 17 december 2023.

Het was duidelijk dat rechts erin geslaagd was om tijd te winnen, en dat deze periode werd gebruikt om het eerste ontwerp van de nieuwe grondwet te delegitimiseren. Verschillende Europese waarnemers beschreven deze beschadigingscampagne als een van de meest geavanceerde ter wereld, met fake news van het soort dat we sinds de Trump-periode in de Verenigde Staten zien. Na de verwerping van de twee ontwerpen van de grondwet werd uiteindelijk aan geen van de eisen van de opstand tegemoet gekomen.

Ondanks de mislukking van 2022 toonden deze bewegingen dat de verzuchtingen van de bevolking voor diepgaande sociale verandering en voor hervorming van de democratische instellingen omvangrijk waren. Deze strijd zal een voorbeeld blijven van een overwinning van sociaal protest, georganiseerd door de verenigde bewegingen van pluralistisch links.

3 De Belgische context

De evolutie van het beleid in België

In België wint de neoliberale ideologie sinds de jaren 1980 steeds meer terrein. Tegen deze achtergrond werd het beleid in ons land gekenmerkt door golven van massale privatisering van verschillende bevoegdheden en van taken die van oudsher door de Belgische overheid werden uitgevoerd, door de geleidelijke uitholling van de openbare diensten en door aanvallen op de vakbonden en de sociale verworvenheden van de werknemers.

De kloof tussen arm en rijk is nog nooit zo groot geweest. In de context van een liberale economie waarin de speelruimte en de collectieve onderhandelingen steeds verder afbrokkelen, wordt het steeds moeilijker om het hoofd te bieden aan de stijgende kosten van het levensonderhoud, vooral als het gaat om het kopen van een woning of het betalen van de huur. Meer dan één Brusselaar op drie (37,6%) loopt het risico op armoede of op sociale uitsluiting.

Met de federale, gewestelijke en lokale verkiezingen van 2024 wordt deze visie nog opnieuw versterkt. Nu al lijkt het duidelijk dat het beleid de enveloppe voor de openbare diensten en de opdracht van de vakbonden zal afzwakken, ook al zijn op het moment van dit schrijven de regeringen op federaal en gewestelijk niveau nog niet gevormd.

De nota's met het oog op de gewestelijke en federale beleidsverklaringen bijvoorbeeld, zijn een opsomming van een sterk neoliberaal beleid, in het verlengde van de verzwakking van de sociale zekerheid die al jaren aan de gang is, met name in 2012 met de degressiviteit van de werkloosheidsuitkeringen en de beperking van de werkloosheid tot 3 jaar op basis van studies.

Om de Belgische staatsschuld in te perken heeft bovendien de Europese Commissie historische bezuinigingen van 27 miljard euro bevolen voor de komende 7 jaar in alle Belgische overheidssectoren. Pensioenen, gezondheidszorg, sociale zekerheid en ambtenarenweddens zullen waarschijnlijk ernstig worden getroffen.

Wat kunnen de Belgische sociale bewegingen leren van wat er in Chili is gebeurd?

In deze politieke context moeten we ons dringend organiseren om te strijden tegen de agressieve en rampzalige regeringsmaatregelen, in de eerste plaats voor de lagen van de bevolking die het hardst getroffen worden. De verschillende sociale bewegingen moeten meer zijn dan alleen een sociaal schild. Daartoe kunnen ze inspiratie putten uit de Chileense strijd om bepaalde sociale verworvenheden te heroveren, of zelfs om een ambitieuze alternatieve politieke visie op sociaal en ecologisch vlak uit te bouwen waarmee ze verschillende generaties opnieuw politiek enthousiast te maken.

Dit zijn enkele lessen die we kunnen trekken uit de alliantie van sociale bewegingen in Chili:

1. Convergentie van de strijd:

Vakbonden en sociale bewegingen (jongeren, ecologisten, feministen, mensen zonder papieren, etc.) vormen samen een sterker verenigd front.

2. Stakings- en demonstratiestrategieën :

Gerichte algemene stakingen en gecoördineerde acties, zoals die van de CUT, zijn krachtige instrumenten om politieke hervormingen af te dwingen.

3. Gebruik van sociale media

Met online campagnes en motiverende hashtags om de steun te verbreden en met het deconstrueren van nepnieuws. (We herinneren eraan dat rechts in Chili erin slaagde om de voorgestelde nieuwe grondwet te verwerpen, deels dankzij nepnieuws).

4. Creativiteit van protestmethoden:

Symbolische acties zoals “cacerolazos” en artistieke performances kunnen inspiratiebronnen vormen om op innovatieve manieren de aandacht van het publiek en de media te trekken.

5. Solidariteit en gezamenlijke eisen:

Het handhaven van duidelijke eisen op de lange termijn, ondersteund door een breed verenigd front, vergroot de impact van sociale bewegingen en oefent meer druk uit op politieke besluitvormers.

6. Een duidelijke alternatieve politieke visie voor onze samenleving:

Een sterk politiek discours dat is gericht op een echte, eerlijke en ecologische samenlevingstransitie om het militantisme (opnieuw) warm te maken.

7. Progressieve politieke partijen oproepen om zich te verenigen

Zich scharen rond een programma om de rechten van de werkende klasse te verdedigen. Bijvoorbeeld rond het verwerpen van de anti-betogingswet, voor een hervorming van de wet van 1996 over het behoud van het concurrentievermogen, tegen de Job Deal van eind 2022, of voor een wet over collectieve arbeidsduurvermindering met behoud van loon en compenserende aanwerving.



Conclusie

De protestbewegingen van 2019 luidden een nieuw tijdperk in van burgerparticipatie en eisen voor sociale rechten in Chili. Hoewel het ontwerp voor een nieuwe grondwet uiteindelijk werd verworpen, zijn sociale overwinningen in een neoliberale politieke en economische context nog steeds mogelijk.

De opstand van oktober 2019 zal een krachtig symbool blijven voor de verzuchtingen van veel Chilenen naar een diepgaande hervorming van de sociale, politieke en economische structuren van het land om een eerlijkere en rechtvaardigere samenleving te creëren. Sociale bewegingen en vakbonden in België kunnen inspiratie putten uit dit voorbeeld door duurzame allianties op te bouwen en sterke eisen te formuleren die druk uitoefenen op beleidsmakers en streven naar belangrijke en broodnodige sociale hervormingen.

Referencias / Meer weten

Garretón, M-A, 2023. Del «estallido social» de octubre de 2019 al cambio constitucional. El significado político de las movilizaciones sociales en Chile : <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/9252824.pdf>

Le monde, 2023. Chili : la nouvelle constitution rejetée par referendum. : https://www.lemonde.fr/international/article/2023/12/18/chili-la-nouvelle-constitution-rejetee-par-referendum_6206340_3210.html

Picketti, 2021. Une brève histoire de l'égalité. Seuil. 370758GKC_UNE_BREVE_HISTOIRE_DE_L_EGALITE_CC2019_PC.indd

Sanhueza, A-M, 2024. El País, Las razones por las que ganó el 'en contra' a una nueva Constitución en Chile. : <https://elpais.com/chile/2023-12-19/las-razones-por-las-que-gano-el-en-contra-a-una-nueva-constitucion-en-chile.html>

STATBEL, 2024. Risico op armoede of sociale uitsluiting: : <https://statbel.fgov.be/fr/themes/menages/pauvrete-et-conditions-de-vie/risque-de-pauvrete-ou-dexclusion-sociale>

GfK, Chile3D, 2019. ESTILOS DE VIDA de los grupos socioeconómicos DE CHILE. https://www.anda.cl/wp-content/uploads/2019/05/GfK_GSE_190502_FINAL.pdf

